

„A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...”

Betekintés Chira Sándor püspök életútjába a források tanúságával

Rezümé. A tanulmány Chira Sándor görögkatolikus püspök életútján keresztül mutatja be a görögkatolikus egyház történetét a XX. században. Élete példaértékű lehet minden hívő ember számára, hisz nemcsak saját hitét őrizte meg minden körülmények között, hanem az oroszországi és a kazahsztáni munkatáborokban is lámpásként terjesztette Isten igéjét. A KGB kihallgatásai és megfigyelései nem törték meg, Isten erőt adott áldozatos munkájához, élete végéig híveinek élhetett, ami a legnagyobb ajándék lehetet számára. Boldoggá avatását 2003-ban Milan Šašik a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke indítványozta.

Резюме. Стаття висвітлює життєвий шлях єпископа Мукачівської греко-католицької церкви Олександра Хіри крізь призму історії церкви. Життя та діяльність єпископа можуть служити прикладом для віруючих, бо він зберіг віру не тільки для себе, а й для інших вірників у концентраційних таборах Росії та Казахстану. Допити і постійне стеження з боку КДБ не змогли його зламати, Бог дав йому сили для жертвовної роботи, він до кінця жив своїми вірниками, що було для нього справжнім Божим даром. Єпископ Мукачівської греко-католицької церкви Мілан Шашік у 2003 році запропонував беатифікацію Олександра Хіри.

Abstract. The study introduces the 20th century history of the Greek Catholic church through the life path of the Greek Catholic bishop Sándor Chira. His life can be an example for every believer for not only did he save his own faith in all circumstances, but also spread God's Word in the labour camps of Russia and Kazakhstan. He was not broken by KGB interrogations and observations, God gave him strength to do his sacrificial work; he could live till the end of his life for the sake of his followers, which was the greatest gift for him. His beatification was proposed by Milan Šašik, bishop of Munkács Greek Catholic Diocese in 2003.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, Milan Šašik apostoli adminisztrátor 2003. december 8-án hivatalosan megindította Chira Sándor és Orosz Péter püspökök, illetve további 78 vértanú paptársuk boldoggá avatási eljárásának információs szakaszát¹, kinevezve az eljárás vezetéséhez szükséges posztulátort is Szőke János szalézi szerzetes pap személyében², aki azonos feladatot látott el boldog Romzsa Tódor vértanú püspök boldoggá avatási ügyében. A katolikus egyház hatályos jogrendje szerint a kérelmező abban az esetben indíthat ilyen eljárást, ha a jelölt életszentség hírében hunyt el³, és a kérelmező meggyőződött

* PhD-hallgató; Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történettudományi Doktori Iskola, Budapest.

* Аспірант PhD, Католицький університет ім. Петера Пазманя, Докторська школа з історії, Будапешт. * PhD student, Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School of Historical Science, Budapest.

¹ Chira Sándor, Orosz Péter. Ima boldoggá avatásukért. Vértanúink-hitvallóink. XIII. évf. / 2007. dec./ 51.sz. 12.

² Milan Šašik, a munkácsi görögkatolikus püspök 2004. évi 5. sz. februári körlevele.

³ Kuminetz Géza 2012. A boldoggá- és szenttéavatási eljárás kézikönyve. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Bp., 204.

annak életszentségéről.⁴ Ezért meglehetősen váratlan fordulatot jelentett a hét évvel később kelt püspöki körlevél, amely a boldoggá avatásra előterjesztett hitvalló papok ügyéről tömören közli, hogy Orosz Péter vértanú püspök kivételével, „az egyházmegye hitvalló papjai csoportjának boldoggá avatási eljárása kánoni előterjesztés hiánya miatt nem létezik”.⁵

Ugyanazon püspök két egymásnak ellentmondó határozata már önmagában is figyelemfelkeltő, de különösen az olyan markáns egyházi személy esetében, mint Chira püspök, aki nemcsak szülőföldjén és munkácsi egyházmegyéjében, hanem a kazahsztáni Karaganda, az oroszországi Novoszibirszk katolikusai, illetve a Bajorországban letelepedett karagandai német katolikusok között is fogalommal vált.

Nem arra keresem hát a választ, milyen oknál fogva rekedt meg a munkácsi egyházmegye hitvalló papjainak boldoggá avatási eljárása. Alapvetően fontosabbnak vélem Chira püspök életútjának mélyebb megismerését és ismertetését, hiszen emléke és népszerűsége 30 évvel halála után is töretlen. A levéltárak anyagát, a kortársak, barátok, paptársak eddig ismeretlen tanúvallomásait, illetve Chira püspök levelezését kutatva kirajzolódik nemcsak a titkos főpap hiteles emberi és papi portréja, szellemi és lelki erejének forrásai, hanem feltárulnak a XX. századi Kárpátalja, s a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történelmi sorsfordulóit, valamint a „szovjet Golgota” teremtette világ is.

A reményteli kezdet

Élete a dualista kori monarchiában veszi kezdetét 1897. január 17-én Máramaros vármegye kicsiny falujában, Irhócon (Vilchivci), egy több nemzedékű görögkatolikus papi család⁶ elsőszülötteként.⁷ A vonzó példa láttán kisgyermek kora óta a papi hívatást érzi magáénak,⁸ majd érett fiatalként, a Szatmárnémeti Gimnáziumról azt vallja: „*A jó piarista Atyák gimnáziumában megfogott az Úr hívása.*”⁹

Papi lelkülete a Budapesti Központi Papnevelő Intézetben¹⁰ az 1915–1920-as években formálódik, töltődik igazán, a trianoni Kárpátalján újra lángra lobbanó

⁴ Kuminetz Géza 2012, 227. o.

⁵ Milan Šašik, a munkácsi görögkatolikus püspök 2010. évi 30. sz. júniusi körlevele.

⁶ Apja, Chira Kornél (1870–1943) pappá szentelve: 1896. február 23. Apai nagyapja, Chira Ágoston (1856–1928), pappá szentelve: 1886. január 7. Anyai nagyapja, Tabákovics Mihály (1829–1809), pappá szentelve: 1853. április 3. Bendász István. A Munkácsi Gör. Kat. Egyházmegye papi archivuma. Kézirat. Nagyszőlős. Bendász Dániel magángyűjteménye (tovább: Bendász-gyűjtemény).

⁷ Később még hét testvér követte, közöttük egyetlen húga. Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1960. február 4-én kelt leveléből. Chira-levelek. A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Egyháztörténelmi Intézetének Levéltára. (rendezés alatt, tovább: MGKP EIL) – Dankó /szül. Lányka/ Ilona nyugalmazott tanárnővel, Irhócon, 2013. június 23-án készített interjúból.

⁸ Dankó Ilonával, Irhócon, 2013. június 23-án készített interjúból.

⁹ Chira Sándor Karagandában, 1965-ben tartott személyes lelkigyakorlata jegyzetéből. Kézirat. Bp. Puskás László, a Munkácsi Egyházmegye által kinevezett promotor justitiae gyűjteménye/tovább: Puskás-gyűjtemény/.

¹⁰ A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papnövendékei részére 6 egyetemi ösztöndíj volt fenntartva a Budapesti Központi, illetve az Esztergomi Érseki Papnevelő Intézetben. Душпастьеръ. Рочникъ: VII./1930. Ноябрь/ число 11. 312.

ruszin skizma mozgalommal szembeni szellemi harcban tovább érlelődik, s az ungvári szeminárium keretein belül, mondhatni, kivirágzik.

Az 1920. december 19-én pappá szentelésekor választott jelszava: „*Uram, követelek, bárhová is méysz!*” /Lk 9,57/¹¹ megjelöli egész további életét. Apostoli küldetéstudata egészen korán megnyilvánul, amikor már az első lelkipásztori helyezése alkalmával, a skizma által erősen érintett hegyi falvakban¹² a katolikus hitvédelem céljával missziókat szervez.¹³ Hitbuzgalmi mondanivalója hosszú időn át újságcikkeiben is visszhangzik. 1924-ben püspöke, Papp Antal az ungvári papnevelde spirituálisává nevezi ki, majd fél évvel később már Gebé püspök nevezi ki az egyháztörténelem és kánonjog professzorává.¹⁴ „*Mély elhivatottsága korszakos változást eredményezett* – írja róla a korabeli egyházmegyei lap –, *a papnevelde lelki élete megújult, elmélyült*”.¹⁵

A két világháború közötti időszakban életét a rendkívül mély aktivitás, szer-teágazó tevékenység jellemzi, buzgósága s papi pályája egyaránt magasan felfelé ível. 1924-ben már az egyházmegyei bíróság tanácsadója,¹⁶ miközben a püspök tanácsára belép a Keresztény Néppártba.¹⁷ 1925-ben megválasztják a Kárpátalja lelki életét megújítani hivatott Szent Jozafát Missziós Társaság elnökévé.¹⁸ Szemináriumi elfoglaltsága mellett kezdi el az ungvári börtönfogyok rendszeres pasztorálását,¹⁹ és hasonló buzgalommal látogatja az ungvári városi kórház betegeit,²⁰ ahol kórházkápolnát is szentel,²¹ s 1928. december 1-től hivatalosan is a kórház lelkipásztora lesz.²² E mellett az ungvári katedrálisnak is népszerű prédikátora. „*Igen képzett, briliáns szónok volt*”²³ – vallja ma egykori kezelőorvosa.

¹¹ Chira Sándor Joseph Werthez, egykori tanítványához Karagandában (dátum nélkül) kelt levele. A Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség Levéltára.

¹² 1922-ben szülőfalujába, Irhócra lelkipásztori, 1923-ban pedig a szomszédos Kókényesre (Ternove) kapja meg kápláni kinevezését. Bendász István egyházmegyei papi archivuma.

¹³ A munkácsi baziliták segítségével széles körű népmissziót hirdetett. Стефан Решетило ЧСВВ. Участь Карпатської Провінції Чина св. Василя Великого в місійнім русі на Підкарпатській Русі. Записки ЧСВВ.І./1925/. 2–3. 371–372.

¹⁴ A püspöki kinevezés másolata. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (tovább: KTÁL). 21. fond. 9. opisz. 620. mappa, 4. o. – Chira Sándor 1932. évi önéletrajzából. KTÁL. 151.fond. 13. opisz. 1511. mappa, 111. o.

¹⁵ Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8–9. 226.

¹⁶ Chira Sándor 1932. évi önéletrajzából. KTÁL. 151.fond. 13. opisz. 1511. mappa, 111.o.

¹⁷ Chira Sándor vallomása Ungváron, 1949. febr. 11-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvből. (R.M. fordítása) KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa.19 o.

¹⁸ Разны вѣсти. Душпастырь. Рочникъ II./1925.май/ число 5. 241.

¹⁹ Szorgalmazására az ungvári börtönparancsnok kápolnát emeltetett, s az első szentmisét ott, a megrendült foglyok körében, Chira Sándor 1929. február 17-én mutatta be. – Каплиця въ вязницъ Ужгородской. Благовѣсникъ. Рочникъ IX. /март 1929/ число 3. 48.

²⁰ Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII. (1930. август-септембръ) число 8–9. 226.

²¹ Пекар А. OSBM 1988. Епископ Александер Хира. Раб божий. Издательский Союз. Питсбург. 3.

²² Chira Sándor önéletrajzából. KTÁL. 151.fond. 13. opisz. 1511. mappa, 111.o.

²³ Dr. Dumnic Jurijjal, egykori kezelőorvosával Ungváron 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

Idős paptársa pedig: „*A gimnáziumi ifjúság belátta, hogy apostoli buzgóságú prédikációkat hallgat, ezért megérdemelten ragadt rajta az „Evangélista” név*”.²⁴

Az 1930–1933. években az egymást követő püspökei három alkalommal a dél-franciaországi La Grand Combe szénbányáiban dolgozó ruszin vendégmunkások nagybőjti pasztorálására küldik ki.²⁵ Utolsó missziós útján már nemcsak a ruszin, hanem a szlovák, szlovén, magyar, lengyel és német vendégmunkások lelki igényeire is odafigyel,²⁶ nem is sejtve, hogy e fiatalkori tapasztalat milyen folytatást kap a majdani kemény időkben.

A több éves odaadó szolgálata gyors egymásutánban magas elismeréseket arat. 1930-ban a püspöki konsistorium tanácsadójává választja, s a Szentszék pápai káplán címmel díjazza nagy buzgalmát.²⁷ 1933. dec. 31-től már a hétagú káptalan tagja,²⁸ majd 1934-ben, a káptalan javaslatára, a szeminárium rektorává nevezik ki.²⁹

1938 ősze az egész régió számára a rövid magyar visszarendeződés kezdetét jelenti, Chira kanonok életében több változást is eredményezve. 1939. július 17-én Sztojka Sándor püspök felmenti rektori állásából, megerősítve azonban teológiai tanári tisztségében, illetve az egyházmegyei bíróság tagságában.³⁰ Majd a háborús 1943. év meghozza számára a legrangosabb kitüntetést: XII. Pius pápa kinevezi pápai prelátussá,³¹ amely cím a kemény szovjet korszakban jelent majd fontos álcát – egészen haláláig.

Szovjet impériumváltás: a mártírium

A megszálló szovjethatalom számára az európai orientációjú görög katolikus egyház elleni harc, illetve annak beolvasztása az orosz ortodox egyházba politikai céllá válik. Utóbbi iránt a II. világháború alatt az ateista sztálini vezetés viszonyulása ugyanis homlokegyenest megváltozik.³²

A már 1945 elején megkezdődő papi letartóztatások, sőt kivégzések ismeretében a mindössze néhány hónapja felszentelt Romzsa Tódor püspök titokban

²⁴ Vaszkó András 2004 februárjában kelt vallomása. Kézirat. Puskás-gyűjtemény.

²⁵ Sztojka püspök levele az ungvári csehszlovák kormányzóság egyházügyi hivatalához. KTÁL. 151.fond. 13. opisz, 2664.mappa. 14. o.

²⁶ Chira Sándor Franciországból Sztojka püspökhöz intézett levele. KTÁL. 151.fond. 13. opisz, 2664. mappa. 20. o.

²⁷ Папски отличия въ Ужгородъ. Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9. 226.

²⁸ A káptalan jegyzőkönyvéből. KTÁL. 151.fond. 25. opisz, 2903.mappa. 58.o. - Новъ каноники в Капітулъ Мукачевської. Миссійный вѣстник. Рочникъ IV./1933. апріль/ число 4. 212-213.

²⁹ Chira Sándor vallomása Kijevben, 1949. márc. 19-én kelt kihallgatási jegyzőkönyvből. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 52. o.

³⁰ Sztojka Sándor értesítő levele. KTÁL. 151 fond. 18. opisz, 1715. mappa. 2. o.

³¹ Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientali. Roma. Fondo: Mons. Chira. prot. 6039. Kivonat. Puskás-gyűjtemény.

³² Чумаченко Т.А. 2003. Совет по делам православной церкви при СНК(СМ) в 1943-1947гг.: особенности формирования и деятельности аппарата. In Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. Под ред. Мурашко Г.П. и Одинцов М.И. Москва. 308-311.

a Szentszékhez fordul,³³ majd annak felhatalmazásával 1945. december 30-án a legmélyebb titokban püspökké szenteli Chira Sándort.³⁴ Az állambiztonsági szervek szemében azonban már vezető kanonokként is az egyházmegye második kulcsemberének számít, így megdolgozására különösen odafigyelnek, bevetve rábeszélést, figyelmeztetést, fenyegetést.³⁵ Titkos ügynök,³⁶ majd a hírhedt dr. Kosztelnik³⁷ által is próbálkoznak a kanonok megkörményezésével.

Az egyházmegyei vezetés azonban nemcsak tisztában van azzal, hogy elérkezett a mártírium időszaka, hanem lélekben fel is készül rá.³⁸ Ugyanakkor e körülmények között a papi utánpótlás biztosításában látja fő feladatát.³⁹ A látható és láthatatlan püspök egyaránt a kemény időkre figyelmezteti, és a helytállásra neveli a klerikusokat. Romzsa püspök utoljára 1947. szeptember 14-én szentel fel hét kispapot az ungvári katedrálisban,⁴⁰ miközben Chira Sándor rektori ünnepi beszédében a telefonpóznák példáját állítja a szentelődők elé: amazoknak az a rendeltetésük, hogy a legnagyobb viharokat is kiállva továbbítsák a híreket, a papságnak is küldetése, hogy bármilyen vihar közepette és ellenére továbbadja a jó hírt.⁴¹

Alig másfél hónappal később Kárpátalja népe döbbenetesen értesül Romzsa püspök balesetéről, majd titokzatos haláláról.⁴² A mintegy 300 éves egyházmegye történetében először fordul elő, hogy püspökét meggyilkolják. Ekkor azonban

³³ Romzsa püspök 1945 szeptemberében titkos levélben a Római Keleti Kongregáció vezetőjéhez, Tisserant bíboroshoz fordult, s a deportálás komoly veszélyhelyzetére hivatkozva mindjárt két püspök soron kívüli felszentelését, illetve a felszentelés jogát kérte a Szentszéktől. Archivio storico della Congregazione per le Chiese Orientali. Fondo . Mons. Chira.prot.6139/45. Kivonat. Puskás-gyűjtemény.

³⁴ Uo. prot. 4060/46.

³⁵ Chira Sándor visszaemlékezései. Kézirat. Ungvár. MGKP EIL. 9–12, 15–20. o.; Dr. Dumniccsal Ungváron, 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

³⁶ 1947-ben egy beszervezett munkácsi ügyvéd – ügynökneven Iván Szmutnik – a kanonok bizalmába férkőzésének feladatát kapta azzal, hogy vegye rá a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye történetének megírására, hogy majd ezen írást vádként felhasználhassák a kanonok ellen. Csekán Tamás vizsgálati és perügye. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára. C-2260. III. k. 151–162.o.

³⁷ A galíciai görög katolikus egyházat felosztató lembergi zsinat kulcsfigurája 1946. augusztus 27-én kereste fel Chira Sándort, hogy előtte a pravoszlávia nagy előnyeit bizonygassa. Chira-visszaemlékezések. 22–25. o.; Zselvtvai Viktor 1947. okt. 3-án felvett kihallgatási jegyzőkönyve. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 128. o.

³⁸ Csépes Lászlóval Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. Lembergi Egyháztörténeti Intézet Levéltára (tovább: LEIL), P-1 Személyi ügyek fond. P-1-1-528. 3 irat. szám. 3. o.

³⁹ Miután 1944 őszén a megszálló hatalom megtiltja a szeminárium működését, Romzsa püspök mindent megtesz azért, hogy tavasszal újraindulhasson a tanítás. Az 1944. évi 90 hallgatóból 1945 tavaszán 30 klerikus tér vissza folytatni tanulmányait. Bendász Dániel 2000: Legális és illegális papképzés a munkácsi egyházmegyében. Örökség és küldetés. In A Nyíregyházi Görögkatolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000. október 2–3. Nyíregyháza. 2001. 100. o.

⁴⁰ Стефан Бендас, Даниїл Бендас 1999. Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород.385.

⁴¹ Szabó Pál, az ungvári katedrális legidősebb papjával, Ungváron, 2012. szeptember 17-én készített interjúból.

⁴² Puskás László 1998. Romzsa Tódor élete és halála. Don Bosco. Bp. 224–228, 246–249, 253–257.

már sem a papság nagy részét, sem a szeminaristákat nem érte váratlanul.⁴³ Többsége ugyanis elszántan felkészült a támadásra. Az egyház ily radikális lefejezése s az azt követő egyéves kivárás az államhatalom számára ezért nem hozza meg a kívánt eredményt. A nagy nyomás ellenére az egyesült papok száma jóval csekélyebb marad a makacsul ellenállókénál.

1949 januárjában tovább radikalizálódik az államhatalom cselekvése, és minden városi görögkatolikus papot szinte egyidejűleg letartóztatnak.⁴⁴ Nem sokkal később Chira Sándort is.⁴⁵ „*Már átestem egyszer egy olyan „halál-főpróba” félén – írja később száműzetéséből –, amikor 1949. febr. 10-én letartóztattak és szemem láttára mindenkitől és minden ingóságomtól megfosztottak.*”⁴⁶

Az NKVD ungvári, lemergi majd kijevei börtöneiben a több hónapos kimerítő kihallgatások után 1949. augusztus 6-án, tárgyalás és védekezés lehetősége nélkül a hírhedt szovjet Különleges Tanács az akkor 52 éves titkos püspököt 25 évi szibériai kényszermunkára ítéli.⁴⁷ Szibériába, a Tajseti Ozernij táborba, a legveszélyesebb politikai foglyoknak kijáró „Különleges Táborok” egyikébe kerül,⁴⁸ majd az összességében nyolcévi raboskodása alatt megjárja Kemerovót és Omszket is,⁴⁹ az ottani építkezéseket.⁵⁰

1953-ban épp a kemerovói tábori kórházban, betegen talál rá egykori falubélijére, és mindjárt munkabrigádjába fogadva a beteget⁵¹ négy hónapon át igyekszik őt mentesíteni a kemény fizikai munkától. Estéknként pedig „*beszédet tartott, s az emberek jöttek, hallgatták. Nem volt ott szó semmilyen politikáról, csak Isten szava volt – tanúsítja rabtársa. – Éjjel voltak a szentmisék.*”⁵² A minden táborban működő besúgók is teszik a maguk szolgálatát. A titkos papi szolgálat így addig tart, míg Chira püspököt át nem szállítják egy újabb, szigorított büntető táborba...

Mint annyi Gulagot megjárta társa, Sándor atya is csak ritkán és igen szűkszavúan vall a táborok kemény valóságáról, a megélt megaláztatásokról. Ritka megnyilatkozásaiból mégis fennmarad, hogy lágerévei során ötször esett át

⁴³ „*Mind vártuk, hogy valami történni fog, mert politikailag mind képben voltunk. Láttuk, hogy itt velünk végeznek, csak még nem tudják, hogyan... és sok mindenre tanított Chira atya is... Ebben is az isteni Gondviselést láttuk.*” Holovács József segédpüspökkel Onokócon, 1990. május 29-én készült interjúból. LEIL, II-1 Szem. ügyek fond, II-1-1-1216,4 irat.sz. 22.

⁴⁴ Bendász István 2012. Öt év a szöges drót mögött. 3-ik kiadás. Ungvár. Kárpáti kiadó. 50.

⁴⁵ KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 3.o.

⁴⁶ Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1966. szeptember 16-án kelt leveléből. Chira-levelek. MGKP EIL.

⁴⁷ A szovjet államvédelmi miniszter mellett működő Különleges Tanács ítélete. KTÁL. 2558 fond. 1. opisz, 5392. mappa. 152.o.

⁴⁸ Uo. 153.o.

⁴⁹ Chira Sándor visszaemlékezései. MGKP EIL. 57.o.

⁵⁰ Bendász István–Bendász Dániel 1994. Helytállás és tanúságtétel. Galéria-Écriture. Ungvár–Budapest. 24. o.

⁵¹ A lágeri évei alatt öt alkalommal vészelt át tüdőgyulladást. Kosztyuk Emiliával Karagandában, 2013. július 9-én készített interjúból.

⁵² Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, II-1 Szem. fond. II-1-1-1784.5 irat.szám. 3-4.o.

tüdőgyulladás, ⁵³ ami könnyen szolgálhatott az évekkel később kialakult tüdőbetegsége alapjául. Mindenesetre, 1965-ben kelt levelében még csak bizalmasan elejti: „*A jobb tudómba tbc-góc fészkelődött bele.*” ⁵⁴

Addig azonban még hosszú utat tesz meg. A kemény nyolcévi tábori élet 1956 szeptemberében ér véget. Ekkor él először püspöki joghatóságával, s Ungváron november 7-én négy kispapot ⁵⁵ szentel föld alatti egyházmegyéje számára a legmélyebb titokban és figyelmeztetéssel: „...*a papság felét elvitték Szibériába. Előfordulhat, hogy a többit is elviszik. Az egyházmegyét azonban nem lehet papok nélkül hagyni. A felszentelést tartsátok mélységes titokban. Úgy viselkedjétek, ahogyan eddig, hogy senki gyanút ne fogjon, hogy papok vagytok.*” – „Így aztán 1990-ig tartottuk ezt titokban” ⁵⁶ – vallja mindezeket az 1956-os négy pap egyike.

Karaganda

Hazatérése után azonban 1957 januárjában, épp 60. születésnapján szülőfalujában és testvérei körében újra letartóztatják, ⁵⁷ az ötezer kilométerre fekvő kazahsztáni Karagandába száműzik, ⁵⁸ ahová 1957. január 27-én érkezik. ⁵⁹ A letöltendő büntetése akkor öt évre szól, ⁶⁰ ám annak leteltével hiába próbált hazatérni, a KGB emberei már a reptéren várták s azonnal visszafordították, szülei sírjának meglátogatását sem engedélyezve. ⁶¹ – „*Olyan jól fogadtak, hogy a küszöbig sem engedtek*” – összegzi tömören sikertelen hazaérkezését. ⁶² Az újabb megfigyelését elrendelő 1963. május 3. keltezésű titkos KGB-rendelet is tömören fogalmaz: „*Bűncselekmény elkövetéséért Karagandában tölti száműzetését.*” ⁶³

⁵³ Kosztyuk Emíliaval Karagandában, 2013. július 9-én készített interjúból.

⁵⁴ Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1965. április 16-án kelt leveléből. Chira-levelek. MGKP EIL.

⁵⁵ Stilicha Józsefet, Szabó Konstantint, Csépes Lászlót, Bugir Mihályt. Közli: Stilicha Mária Ungváron, 2013. márius 16-án készített interjúból.

⁵⁶ Csépes László Királyházán 1995. május 9-én készült interjú. LEIL, II-1 Szem. fond. II-1-1-528.3. irat.szám. 7. o.

⁵⁷ Vaszilij Dassal Irholc, 2005. augusztus 6-án készült interjú. LEIL, II-1 Szem.fond. II-1-1-1784.5. irat.szám. 9. o.

⁵⁸ Ez egy olyan adminisztratív száműzetés volt, amelyre pár évvel később a hruscsovi vezetés már törvényt is kreált „*olyan személyekkel folytatott harc fokozására, akik társadalomellenes, parazita életmódjukkal kihúzzák magukat a társadalmilag hasznos munkavégzés alól*”. Ezeket a személyeket 2–5 évig tartó deportálással sújtották, és az ítéletben megnevezett helyre szállították. Vaszilj Mitrohin é.n. KGB-lexikon. A szovjet titkos szolgálat kézikönyve. Alexandra Kiadó. Pécs. 369.

⁵⁹ Chira Sándor Karagandában, 1982. december 27-én kelt önéletrajzából. Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár (rendezés alatt), tovább: KRKEL.

⁶⁰ Chira Sándor Stec Andreához, Karaganda, 1961. április 25-én kelt levele. MGKP EIL.

⁶¹ Hermann (Sröder) Elfridával Paintenben (Németország), 2012. október 20-án, Stec Andreával Munkácson. 2013. február 1-én készített interjúból.

⁶² Malková Liliával (szül. Hermann) Paintenben, 2012. október 20-án készített interjúból.

⁶³ Az Ukrán KDB 2. sz. Ügyosztályának titkos rendelete a RIFI akció lezárásáról. Az Ukrajnai Belügyi Szolgálat Állami Levéltára. 65. fond, C-9113 iratsz. I. k. 1.rész. 30–35. o. Közli: Патриарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987. т.ІІ. Сергійчук М.І. 2012 Київ. 409.

„A száműzöttek városa”⁶⁴ így válik végleges otthonává. E kietlen kazah pusztai települést a háború előtt-után ide deportáltak, illetve az 1955 után a Karagandai Karlag nevű koncentrációs táborcsoportjából kiszabadult soknemzetiségű rabok építették. Mindannyiuknak megtiltották a szülőföldjükre való hazatérést. Chira püspök „*ezrek könnyeitől öntözött és a holtak csontjaival megszentelt földnek*”⁶⁵ nevezi e drámai múltú várost, miközben magáról megjegyzi: „...*ha száműzött is vagyok, de ... szerető szívek öveznek itt is.*”⁶⁶

A kezdeti hónapokban ugyanis az ukrán görögkatolikusok fogadják be nyomorúságos földkunyhóikba. Majd miután a többezres német lakosság felfedezi kiváló német tudását és lelkes szolgálatát, Hermann Andreas mindjárt házába fogadja,⁶⁷ hat évvel később pedig unokaöccse, Hermann Jozeph családja,⁶⁸ amelyben leéli élete hátralevő két évtizedét, s amelyben „*olyan volt, akár egy nagypapa*”⁶⁹ – vallja a család elsőszülöttje. Mivel az ukrán görögkatolikusokat több titkos papjuk is pasztorálja s a német római katolikus száműzöttek lelkipásztori ellátása a gyengébb, Sándor atya nagyrészt őket látja el. A Karagandában élő lágeri múltú papok lakhelyük szerint felosztják maguk közt a város körzeteit. Chira Sándor a zömében németek lakta Májkoduk, avagy népiesen, „Berlin” nevű városnegyedben pasztorál, ahol a német és ukrán hívek mellett a lengyel és litván katolikusokat is ellátja. A karagandai katolikus papok léte és titkos működésének híre felbuzdítja a német katolikusokat Karaganda több száz kilométeres körzetében,⁷⁰ sőt „*az 1950-es év végén egész Szibériából tömegek özönlöttek Karagandába,*”⁷¹ hogy rendezzék házasságukat, illetve a kereszteleseket, elsőáldozásokat. Miközben a KGB lesben állása, a zaklatások, éjjeli razziák, kihallgatások sem szünetelnek. Sándor atyát utcai támadások is érik, nemegyszer meg is verik.⁷² Mégis mit ír haza? – „*Bárcsak megadná a jó Isten, hogy az én hattyúdalom is lehetne Szent Pál búcsúja: „(a) jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...*”⁷³

Közben a végsőig titkolja püspöki kilétét, álcaként a pápai prelátusi címét használva, és idős kora, valamint minden veszély ellenére egyre csak tágitja

⁶⁴ Malková Liliával készített interjúból.

⁶⁵ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1959. március 8-án kelt leveléből. MGKP EIL.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ A németek voltak a legelső deportáltak, akiket államrendelet nyomán, az 1930-as évek legelején ide szállítottak és sorsukra hagytak a kietlen pusztában. Akik túléltek az akkori éh- és fagyhalált, az 1950-es évek végére már nem földkunyhókban szorongtak, hanem saját építésű házakban éltek. Jozeph Werth püspökkel Novoszibirszkben, 2013. július 12-én készített interjúból.

⁶⁸ Hermann Elfridával készített interjúból.

⁶⁹ Malková Liliával készített interjúból.

⁷⁰ Okuny Vladimir, gör.kat. egyházközségi elnökkel, Karagandában, 2013. július 8-án készített interjúból.

⁷¹ Werth püspökkel készített interjúból.

⁷² Kviticsuk Olenával Karagandában, 2013. július 9-én, Feist Viktor, Mária és Róza testvérekkel Oberkotzauban /Németország/, 2013. okt. 24-én készített interjúból.

⁷³ Chira Sándor Stec Andreához Karagandában, 1960. június 8-án kelt leveléből. MGKP EIL.

szolgálatok köreit: „mondhatni, folyton utazott... különböző városokban és falvakban misézett.”⁷⁴ Még a Nyugat-Szibériában élő német hívek pasztorálását is felvállalja. A mintegy ezer kilométerre fekvő Omszk megye kis falvait, Hoffnungstal és Marginau-t is évente legalább egyszer meglátogatja.⁷⁵ Nincs kizárva, hogy még az omszki munkatáborban szerzett értesüléseket a térségben létező német telepekről. A fiatalkori dél-franciországi ruszin és más nemzetiségű bányászok nagyböjti pasztorálása így kapott folytatást idősebb, sőt nyolcvan feletti korában, amikor nem kevesebb buzgalommal járta missziós útjait.⁷⁶

Közben karagandai hívei húszévi szívós kérelmezését végre siker koronázza: 1977. január 28-án Moszkvában a SZU Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Hivatal sokévi halogatás után engedélyezi a karagandai római katolikus egyházközség regisztrálását.⁷⁷ Bár a karagandai hivatal a templomépítési engedélyezést továbbra is húzza-halasztja, Chira Sándor kápláni szolgálatára 1977. április 8-án mégis megadja az engedélyt,⁷⁸ s félévvel később, 1977. november 20-án az atya már megáldja a Majkoduki Szent József-templom alapkövét. Aznap i prédikációjában elhangzó gondolatát – „e templomot nem a szenteltvíz, hanem az emberi könnyek szentelik meg”⁷⁹ – a karagandai hívek máig őrzik. A templom azonban „kívülről a szabványos házak formáját kell, hogy viselje. Semmi jelnek nem szabad templom voltát mutatni”⁸⁰ – panasolja levelében. Mindezek ellenére, egy évvel később, 1978 szeptemberétől már az új templomban misézhet, amely onnantól tömegeket vonz.⁸¹ Bár hivatalosan csak káplánként működik, szolgálatának hatását le lehet mérni egykori hívei mai értékelésén: „Vitte keresztjét, de mindig annyi humorral, akkora mosollyal! Nagy békességszerző volt...”⁸² Máig visszahangzik a minden nemzet képviselője felé mondott figyelmeztetése: „Vigyázzatok az anyanyelvetekre, mert ha elveszítitek, a hitetek is oda vész.”⁸³

⁷⁴ Jozef Smidtlein atyával Pavlodárban (Kazahsztán), 2013. július 11-én készített interjú.

⁷⁵ Werth püspökkel készített interjúból.

⁷⁶ Utoljára 1981–82-ben járt ott, bízta a híveket, hogy nemsokára saját német papjuk lesz, utalva ezzel kedves tanítványára, Joseph Wertre, akinek papszentelését már nem érthette meg, de aki számára életre szóló példaképp maradt, ma novoszibirszki püspök, s az általa létrehozott lelkipásztori központ Chira Sándor nevét viseli. Werth püspökkel készített interjúból.

⁷⁷ A Karagandai Vallásügyi Hivatal igazolása. KRKEL.

⁷⁸ Közben a plébánossá kinevezett Albinász (Dumblauszka) atya 1977. március 19-én megtartotta az első legális misét az egyházközség által vásárolt földkunyhóban. – Елена Журавлева. Кирпичи, ставшие храмом. In Римско-католическая церковь в Караганде. Сборник статей газеты «Кредо». 1995–2012. Analecta Karaganandenzia. 2012. 56.

⁷⁹ Kloster Ljudmilla nővér feljegyzései a karagandai Szt. Eucharisztia rendi nővérek 2000. évi emlékalbumából.

⁸⁰ Chira Sándor Bendász Istvánhoz Karagandában, 1977. november 18-án kelt leveléből. MGKP EIL.

⁸¹ Okuny Vladimirrel készített interjúból.

⁸² Feiszt Mária, Róza, Viktor testvérekkel, Oberkotzau-ban (Németország), 2013. október 24-én készített interjúból. Etsel Katalin, a Karagandai Szent Eucharisztia Nővérek rendi közösségének apátnőjével, Karagandában, 2013. júl. 4-én készült interjúból.

⁸³ Feiszt testvérekkel készített interjúból.

Hazai szolgálat

A Karagandában is lelkesen szolgáló Chira püspök azonban soha nem feledkezik meg a rajongva szeretett szülőföldjéről és, mondhatni, soha nem hagyja abba a föld alá kényszerített munkácsi egyházmegyéje szolgálatát. Börtönevei alatt, illetve száműzetése kezdetén lelki felajánlásként teszi a pravoszláv egyházhoz átállt paptestvéreiért: „*Isten segítségével megígértem, hogy türelemmel viselem a kényszer munkát, s jó szántamból itt maradok a száműzetésben, csak adná meg a jó Isten megtévedt testvéreimnek és tanítványaimnak a megtérés kegyelmét.*”⁸⁴

Majd az 1960-as évek végétől, öccse meghívására, a KGB engedélyével már meglátogathatja családját, majd 1970–1983 között – nyolcvan évesen is – gyógykezelés címen évente megteszi az ötezer kilométeres utat Karagandától Ungvárig,⁸⁵ hogy nagy titokban találkozzon papjaival, illetve újakat szenteljen.⁸⁶ Így építi föl egyházmegyéje jövődi kormányzóságát is.⁸⁷

Az 1983. május 26-án bekövetkezett halála után karagandai temetésén több-ezres tömeg, s minden állami tilalom ellenére 15 pap búcsúztatja.⁸⁸ Közöttük civilben s a munkácsi egyházmegye képviselőjében Holovács József is, akit Chira püspök halála előtt két hónappal szentel fel püspökké.⁸⁹

A temetésen jelen van Joseph Werth frissen szentelt diakónus is, ma a Nyugat-Szibériai latin szertartású katolikusok apostoli adminisztrátora, a Novoszibirszki Jézus Színeváltozásáról nevezett Apostoli Adminisztrátúra ordináriusa. Papi hivatásválasztására döntő módon hatott a légerviselt „páter Alexander” rajongó örömmel tett személyes vallomása: „*Ha Isten száz új életet adna s ugyanennyi pályaválasztási lehetőséget, akkor is csak a papi hivatást választanám.*”⁹⁰

Az egykori lágeri rabtárs pedig, az egyszerű kárpátaljai ruszin ember, Sándor atya halálát követően így összegzi egykori falubélieje iránti csodálatát: „*Mindent túlélte és nem roppant bele, nem hagyta, hogy összetörjék... nem állt át, végig hűséges maradt esküjéhez.*”⁹¹

⁸⁴ Chira Sándor a kárpátaljai paptársainak. Karaganda. 1980. május 15-én kelt levele. Közli: Юрій Коссеї 2001. Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. Ужгород. 496.

⁸⁵ „*Minden nyáron jött, mintegy gyógykezelésre. Volt neki egy ismert sebész sógora, és hozzá érkezett.*” Holovács József segédpüspökkel Onokócon, 1990. május 29-én készült interjúból. LEIL, II-1 Szem. ügyek fond, II-1-1-1216,4 irtsz. 40.o.

⁸⁶ 1956–1983 között mintegy 30-35 papot szentelt a munkácsi egyházmegye számára. Bendász Dániel magángyűjteményéből. Стефан Бендас, Даниїл Бендас. Священники-мученики... 263.

⁸⁷ 1977.06.18-án Szabó Konstantin, 1978.08.24-én Szemedi János, 1983.03.15-én Holovács József püspökké szentelése által. Bendász-gyűjtemény.

⁸⁸ Ungvár, 1984. jún. 26-án, Chira Sándor halálának egyéves évfordulója alkalmából kelt, belső használatú egyházmegyei nekrológ. Kézirat. Puskás-gyűjtemény.

⁸⁹ Ю. Коссеї. Помічний єпископ Йосиф Головач ... 173.

⁹⁰ Werth püspökkel készített interjúból.

⁹¹ Vaszilij Dassal készült interjú. 9.o.

Zárszó

A boldoggá avatás olyan egyházi gyakorlat, amellyel az egyház egyes emberek életművét értékeli, és annak üzenetét vizsgálja. Joggyakorlatába bekerült a vértanúság új dimenziója, „az úgy nevezett fehér vértanúság, amikor erkölcsileg vagy fizikailag ellehetetlenítenek egy személyt, de az életét meghagyják.”⁹² Chira Sándor valóban nem erőszakos halállal végezte földi pályafutását. Hosszú, szolgálattal és megpróbáltatással teli életének tudórák vetett véget. Azonban igencsak figyelemreméltó az a mély hatás, melyet kora társadalmára gyakorolt, illetve az a tény, hogy halálakor, a 8 évi Gulag és 26 évi száműzetés, illetve a szovjet KGB folytonos lesben állása ellenére a titkos püspök mindkét hazájában virágzó egyházi életet hagyott maga után.

A máig élő népi tiszteletét is vizsgálva nem fér hozzá kétség, hogy Chira püspök sorsában, szellemiségében és hatásában is oly egyetemessé vált, akár katolikus vallása, illetve sziklaszilárd hite. Nemcsak egykori német, hanem a kárpátaljai ruszin, a Karagandában ma is élő ukrán és lengyel hívei mindmáig ugyanazon mély tisztelettel őrzik elvhű kitartását, a mindenkori öröm- és szeretetteljes szolgálatát, buzdításait.

A hivatalos egyházi eljárásoktól függetlenül a Bajorországban élő egykori karagandai német hívei egybehangzóan vallják: „*Számunkra papi szent alakja megismételhetetlen, s akár elismert, akár nem, számunkra ő szent!*”⁹³ Úgy tűnik hát, Chira püspök vágya teljesült, és halálakor valóban Szent Pállal mondhatta: „*A jó harcot megharcoltam, a hitet megőriztem...*” (2 Tim 4,7)

FELHASZNÁLT IRODALOM

FORRÁSOK

- Bendász István kanonok. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papi archívuma. Nagyszőlős.
 Bendász Dániel magángyűjteménye.
 KTÁL. – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár. 21., 151., 2558 fondok.
 KRKEL. – Karagandai Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár.
 Karagandai Szt. Eucharisztia Nővérek 2000. évi emlékalbuma.
 Karagandai Vallásügyi Hivatal.
 LEIL. – Lembergi Egyháztörténeti Intézet Levéltára. Személyi ügyek fond.
 MGKP EIL. – Munkácsi Görög Katolikus Püspökség Egyháztörténeti Intézetének Levéltára.
 NRKPL. – Novoszibirszki Római Katolikus Püspökség Levéltára.
 Puskás László, a Munkácsi Egyházmegye által kinevezett promotor justitiae gyűjteménye.
 Ukrajnai Belügyi Szolgálat Kárpátaljai Hivatalának Levéltára. C-2260. fond.

BIBLIOGRÁFIA

- BENDÁSZ ISTVÁN: *Őt év a szöges drót mögött*. 3. kiadás. Ungvár, 2012, Kárpáti Kiadó.
 BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel*. Ungvár–Budapest, 1994, Galéria-Écriture.

⁹² Kuminetz Géza. 39.

⁹³ Feiszt testvérekkel készített interjúból.

- BENDÁSZ DANIEL: Legális és illegális papképzés a Munkácsi Egyházmegyében. Örökség és küldetés. In A Nyíregyházi Görög Katolikus papnevelő Intézet és Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola alapításának 5. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia. 2000. október 2-3. Nyíregyháza, 2001.
- KUMINETZ GÉZA: A boldoggá- és szenttéavatási eljárás kézikönyve. Bp., 2012, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.
- MITROHIN VASZILIJ é.n. KGB-lexikon. A szovjet titkos szolgálat kézikönyve. Pécs, Alexandra Kiadó, 369.
- PUSKÁS LÁSZLÓ: Romzsa Tódor élete és halála. Bp., 1998, Don Bosco.
- КОССЕЙ Ю.: Помічний єпископ Йосип Головач і його заслуги. Ужгород, 2001
- ПЕКАР А. OSBM: Єпископ Александер Хира. Раб божий. Издательский Союз. Питсбург, 1988.
- СЕРГІЙЧУК М.І.: Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939-1987. т. II. Київ, 2012.
- СТЕФАН БЕНДАС, ДАНИЛ БЕНДАС: Священники-мученики, сповідники вірності. «Закарпаття» Ужгород, 1999.
- ЧУМАЧЕНКО Т.А.: Совет по делам православной церкви при СНК(СМ) в 1943-1947 гг.: особенности формирования и деятельности аппарата. In Власть и церковь в СССР и странах Восточной Европы. 1939-1958. Под ред. Мурашко Г.П. и Одинцов М.И. Москва, 2003.

СІККЕК, PÜSPÖKI KÖRLEVELEK

- Благовѣсникъ. Рочникъ IX. /март 1929/ число 3.
- Душпастырь. Рочникъ II./1925.май/ число 5.
- Душпастырь. Рочникъ VII./1930. август-септембръ/ число 8-9.
- Душпастырь. Рочникъ: VII./1930. Ноябрь/ число 11.
- Миссійный вѣстник. Рочникъ IV./1933. апріль/ число 4.
- Елена Журавлева. Кирпичи, ставшие храмом. In Римско-католическая церковь в Караганде. Сборник статей газеты «Кредо». 1995-2012. Analecta Karaganandenzia. 2012.
- Стефан Решетило ЧСБВ. Участь Карпатської Провінції Чина св. Василя Великого в місійнім русі на Підкарпатській Русі. Записки ЧСБВ.I./1925/. 2-3.
- Vértanúink-hitvallóink. XIII. évf. / 2007.dec./ 51.sz.
- Milan Šašik, a munkácsi görög katolikus püspök 2004.évi 5. sz. februári körlevele.
- Milan Šašik, a munkácsi görög katolikus püspök 2010.évi 30. sz. júniusi körlevele.

INTERJÚK

- Dankó Ponával, Irhócon, 2013. június 23-án.
- Dumnic Jurijjal, Ungváron, 2012. szeptember 17-én.
- Etelc Katerina, a Karagandai Szent Eucharisztia Nővérek rendi közösségének apátnőjével, Karagandában, 2013. július 4-én.
- Feist Viktor, Mária és Róza testvérekkel Oberkotzauban /Németország/, 2013. okt. 24-én.
- Hermann/Sröder/ Elfridával Paintenben /Németország/, 2012. október 20-án.
- Kosztyuk Emiliával Karagandában, 2013. július 9-én.
- Kvitesuk Olenával Karagandában, 2013. július 9-én.
- Malková Liliával/szül. Hermann/ Paintenben, 2012. október 20-án.
- Okuny Vladimir, gör.kat. egyházközségi elnökkel, Karagandában, 2013. július 8-án.
- Szabó Pál, gör.kat.atyával Ungváron, 2012.szeptember 17-én.
- Smidtlein Jozef róm. kat. atyával Pavlodárban /Kazahsztán/, 2013. július 11-én.
- Stec Andreával Munkácson. 2013. február 1-én.
- Stilicha Máriával Ungváron, 2013. március 16-án.
- Werth Jozeph püspökkel Novoszibirszkben, 2013. július 12-én.